

*І.І. Чернега к.е.н., доцент Уманського національного університету
садівництва*

АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ

В статье исследовано основные проблемы социально-демографической ситуации Украины, рассмотрены и проанализированы основные демографические показатели, определены основные проблемы демографической ситуации и предложены мероприятия для улучшения состояния демографических факторов.

Ключевые слова: социально-демографическая ситуация, рождаемость, смертность, естественный прирост населения, вековая категория населения, старение населения, миграция, ожидаемая продолжительность жизни.

Актуальність даної роботи полягає у тому, що Україна знаходиться в умовах економічної кризи, в свою чергу уряд намагається застосувати всі можливі дії щодо усунення нестабільності, але він забуває про набагато страшнішу проблему, яку переживає українська нація.

Постановка проблеми. Однією з проблем соціально-економічного розвитку України є відчутне загострення демографічної ситуації. На сьогоднішній день Україна переживає демографічну кризу, тому дослідження різноманітних чинників, що впливають на демографічну ситуацію, та демографічних процесів є актуальним. Покращення народжуваності та зниження смертності населення України можливе лише у випадку ґрунтовного дослідження наявної проблеми.

Огляд останніх досліджень і публікацій з даної проблеми. Проблеми і перспективи розвитку соціально-демографічної ситуації трудового потенціалу та його вплив на всі сфери суспільного життя

українців досліджували багато науковців: Л.М. Анічин, О.А. Бугуцький, В.К. Горкавий, С.Г. Дзюба, В.С. Дієсперов, М.І. Долішній, О.І. Здоровцов, С.Г. Кафлевська, А.М. Колот, О.В. Кустовська, Е.М. Лібанова, Ю.Я. Лузан, І.І. Лотоцький, І.С. Маслова, Л.І. Михайлова, Н.В. Оленцевич, Т.І. Олійник, С.І. Пирожков, С.Ю. Трубич, В.Й. Шиян та інші учені.

Формування завдання дослідження. Метою роботи є вивчення соціально-демографічної ситуації в Україні та встановлення можливих шляхів її вирішення.

Об'єктом дослідження являється демографічна ситуація в Україні.

Предметом дослідження є особливості сучасного стану соціально-демографічної ситуації України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Демографічний чинник є одним із визначальних для забезпечення стабільного й безпечного розвитку держави, а проблеми оптимального демографічного розвитку слід розглядати як першочергові інтереси держави, як фактор і водночас як результат її функціонування. Від демографічних характеристик працездатного населення і показників демографічного розвитку залежить розвиток трудового потенціалу і, як результат, величина сукупного національного доходу.

Демографічний чинник поряд з іншими соціально-демографічними факторами впливає на рівень трудової активності населення. Соціально-демографічна ситуація в державі формується залежно від розвитку процесів відтворення населення та міграційних процесів. Аналіз сучасної демографічної ситуації, а також її динаміки протягом останніх років свідчить про наявність в Україні поряд із соціально-економічними проблемами глибокої демографічної кризи [1, с. 129–130]. Цей стан можна кваліфікувати не лише тому, що депопуляція поєднується із значним погіршенням здоров'я населення та інших його якісних характеристик, а й

тому, що за певних умов криза може перетворитися на демографічну катастрофу.

Для сучасної демографічної ситуації в Україні характерні:

- різке зменшення народжуваності, збільшення смертності і відсутність природного приросту;
- старіння населення, збільшення «навантаження» на працездатну його частину;
- скорочення тривалості життя як чоловіків, так і жінок;
- інтенсифікація міграційних процесів.

Таблиця 1

Кількість народжених, померлих та природний приріст населення України
у 1990-2011 роках [2]

(на 1 січня; тис. осіб)

Рік	Кількість народжених	Кількість померлих	Природний приріст (скорочення) населення
1990	657,2	629,6	27,6
1991	630,8	669,9	-39,1
1992	596,8	697,1	-100,3
1993	557,5	741,7	-184,2
1994	521,5	764,6	-243,1
1995	492,9	792,6	-299,7
1996	467,2	776,7	-309,5
1997	442,6	754,2	-311,6
1998	419,2	719,9	-300,7
1999	389,2	739,2	-350,0
2000	385,1	758,1	-373,0
2001	376,4	745,9	-369,5
2002	390,7	754,9	-364,2
2003	408,6	765,4	-356,8
2004	427,3	761,3	-334,0
2005	426,1	782,0	-355,9
2006	460,4	758,1	-297,7
2007	472,7	762,9	-290,2
2008	510,6	754,5	-243,9
2009	512,5	706,7	-194,2
2010	497,7	698,2	-200,5
2011	502,6	664,6	-162,0

Представлені розрахунки на основі даних державного комітету статистики України свідчать про стрімке скорочення населення України. Так, протягом 1991-2011 років не було жодного року, в якому був би приріст населення. Найвище населення України станом на 1 січня 2012 року становило 45633,6 тис осіб, що на 6204,9 тис осіб менше, порівняно з 1990 роком (51838,5 тис осіб). Тобто, за останні 12 років населення України скоротилося на 12 %.

Проявом демографічної кризи стало погіршення майже всіх демографічних показників. Унаслідок зростання депопуляції, що триває з 1991 року, чисельність населення України скоротилася більш як на 6 млн. осіб [2].

Дослідження показують, що демографічна ситуація в Україні на даному етапі визначається демографічною кризою, яка характеризується зниженням народжуваності, зростанням смертності, старінням населення інтенсивним міграційним відпливом молодих людей за кордон [3].

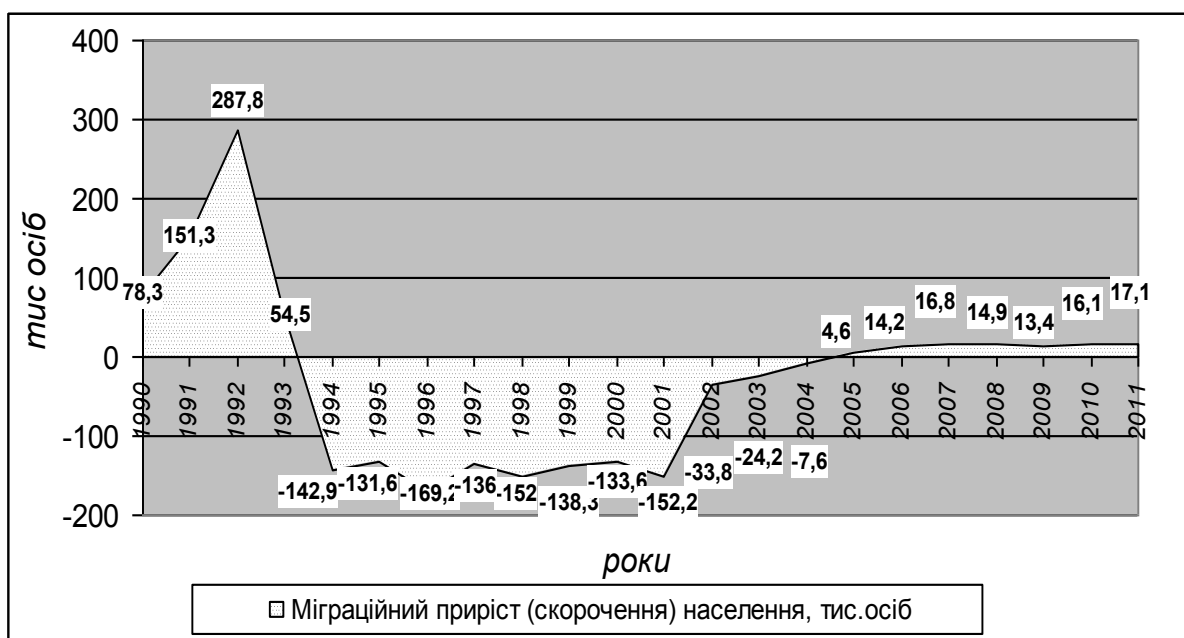

Рис. 1 Міграційний приріст (скорочення) населення України, тис. осіб [2]

Із даних рисунка ми бачимо, що з 1990 року до 1993 року в Україні спостерігався міграційний приріст населення, а вже починаючи з 1994 року і до 2004 року включно прослідковувалася чітка динаміка міграційного скорочення населення України. Протягом 1995-2011 років в Україні міграційний приріст населення спостерігався в межах з 4,6 тис осіб до 17,1 тис осіб. Загалом, за останні сім років прослідковується чітка динаміка міграційного приросту населення України. Отже, в останні роки динаміка міграційного приросту населення України характеризується позитивною тенденцією.

Народжуваність є одним з найважливіших факторів формування трудового потенціалу села, адже саме діти при досягненні ними працездатного віку є головним джерелом поповнення кількості трудових ресурсів. Особливістю народжуваності є те, що її вплив на процес формування трудового потенціалу проявляється не відразу, а з великим часовим періодом, адже до складу працездатного віку включаються народжені 16 років тому. Тому надалі розглянемо та проаналізуємо розподіл постійного населення за окремими віковими групами (табл. 2).

На основі даних таблиці ми можемо зробити висновок, що в період 1990-2012рр. постійне населення України скоротилось на 1,84%. Але в розрізі окремих вікових категорій бачимо, що найшвидшими темпами скоротилось населення України в межах 0-15 років (скорочення відбулось на 40,81%), що є негативним фактором. Населення, що перебуває у віковій категорії 16-59 років за аналізований період скоротилось на 4,78%, а населення віку 15-64 роки – скорочення відбулось на 6,72%. При цьому населення вікової групи 60 років і понад та 65 років і понад, навпаки, збільшилось на 1,77% та 12,21% відповідно. Даний факт свідчить про старіння населення України (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл постійного населення за окремими віковими групами [2]

(на 1 січня; тис. осіб)

Рік	Всього населення	0-15 років	16-59 років	15-64 роки	18 років і понад	60 років і понад	65 років і понад
1990	51556,5	11814,3	30291,4	34297,7	38251,5	9450,8	6174,6
1991	51623,5	11762,1	30230,3	34264,9	38397,8	9631,1	6329,1
1992	51708,2	11690,8	30314,4	34248,7	38559,8	9703,0	6508,1
1993	51870,4	11625,0	30523,7	34264,6	38769,4	9721,7	6690,4
1994	51715,4	11489,8	30646,9	34084,4	38778,3	9578,7	6863,3
1995	51300,4	11248,4	30595,7	33810,6	38632,3	9456,3	6961,1
1996	50874,1	10988,6	30424,3	33569,1	38457,4	9461,2	7059,0
1997	50400,0	10673,4	30166,5	33394,8	38275,6	9560,1	7052,8
1998	49973,5	10366,0	29793,6	33322,4	38150,5	9813,9	7026,6
1999	49544,8	10012,6	29500,0	33437,2	38075,1	10032,2	6901,6
2000	49115,0	9571,9	29353,4	33515,1	37999,0	10189,7	6818,9
2001	48663,6	9144,8	29259,4	33446,3	37922,9	10259,4	6844,0
2002 ¹	48240,9	8743,7	29154,6	33312,4	37933,9	10342,6	6978,6
2003	47823,1	8315,9	29314,5	33060,2	37944,5	10192,7	7193,4
2004	47442,1	7966,1	29514,6	32826,5	37938,8	9961,4	7369,3
2005	47100,5	7664,8	29656,3	32603,5	37971,3	9779,4	7507,2
2006	46749,2	7408,3	29812,1	32417,4	37947,2	9528,8	7567,1
2007	46465,7	7218,1	29799,8	32256,2	37929,6	9447,8	7603,1
2008	46192,3	7071,0	29738,5	32184,5	37866,6	9382,8	7506,7
2009	45963,4	7005,0	29586,0	32169,8	37777,1	9372,4	7317,4
2010	45782,6	6982,6	29328,6	32130,2	37701,5	9471,4	7168,8
2011	45598,2	6975,7	29090,1	32137,0	37594,9	9532,4	6965,2
2012	45453,3	6993,1	28842,2	31993,3	37481,7	9618,0	6928,5
2012 р у % до 1990 р	88,16	59,19	95,22	93,28	97,99	101,77	112,21

¹ За даними Всеукраїнського перепису населення станом на 5 грудня 2001 року.

Смертність і старіння населення набули небачених темпів. Зумовлена цим кризова демографічна ситуація звузила природну основу відтворення населення, спричинила погіршення їхніх якісних параметрів і зниження трудового потенціалу.

Отже, старіння населення України набули небачених темпів. Зумовлена цим кризова демографічна ситуація звузила природну основу відтворення жителів села, спричинила погіршення їхніх якісних параметрів і зниження трудового потенціалу.

Демографічну ситуацію країни можна характеризувати майже двома десятками показників, одним з яких є очікувана тривалість життя при народженні, тобто кількість років, яку в середньому належить прожити даному поколінню народжених за умови, що протягом життя цього покоління рівень смертності населення в окремих вікових групах не буде змінюватися.

Тому надалі розглянемо та проаналізуємо очікувану тривалість життя при народженні населення України (табл.3).

Із даних таблиці ми бачимо, що з 1991 по 1996 роки відбувалось зниження очікуваної тривалості життя при народженні і у період 1995-1996рр. спостерігався найнижчий показник по Україні – обидві статті - 66,93 роки, в тому числі у чоловіків – 61,40 років, а у жінок – 72,65 років.

Таблиця 3

Середня очікувана тривалість життя при народженні [2]

Період, за який розраховані показники (роки ¹)	Середня очікувана тривалість життя при народженні		
	обидві статі	чоловіки	жінки
1991-1992	69,30	64,20	74,18
1992-1993	68,67	63,50	73,70
1993-1994	67,98	62,78	73,15
1994-1995	67,22	61,82	72,72
1995-1996	66,93	61,40	72,65
1996-1997	67,36	61,91	72,95
1997-1998	68,08	62,74	73,50
1998-1999	68,32	62,95	73,74
1999-2000	67,91	62,44	73,55
2000-2001	68,33	62,77	74,08
2001-2002	68,32	62,70	74,13
2002-2003	68,24	62,64	74,06
2003-2004	68,22	62,60	74,05
2004-2005	67,96	62,23	73,97
2005-2006	68,10	62,38	74,06
2006-2007	68,25	62,51	74,22
2007-2008	68,27	62,51	74,28
2008-2009	69,29	63,79	74,86
2009-2010	70,44	65,28	75,50
2011	71,02	65,98	75,88

¹ До 2011 року розрахунок проводився за два суміжні роки, з 2011 року – за один календарний рік.

Починаючи з 1996-1997 років відбулось поступове зростання даного показника і вже у 2011 році він досяг значення 71,02 роки – по обох статтях, в тому числі у чоловіків – 65,98 років, а у жінок – 75,88 років. Зазначимо, що протягом останніх років збільшення відбувалось поступово, але стабільно.

Отже, основними проблемами погіршення демографічної ситуації в Україні є зниження показника народжуваності і збільшення показника смертності, скорочення тривалості життя і загальне старіння населення. Названі тенденції вплинули на кількісно-якісний склад трудового потенціалу, продуктивність суспільної праці. Економічні та соціальні проблеми спричинили безробіття, поширення нелегальної трудової діяльності, зниження національного інтелектуального та освітнього потенціалу, значне розшарування населення за рівнем доходів.

Стан здоров'я населення України характеризується значною поширеністю хронічних хвороб та соціально небезпечних захворювань. Високими залишаються рівні інвалідності та смертності при короткій середній тривалості життя. На здоров'я і відтворення населення негативно впливають якісні показники життя, забруднення довкілля, незадовільні умови праці, поширення інфекційних і паразитарних захворювань, криза галузі медичного обслуговування, недостатній контроль за якістю та вживанням лікарських засобів і біологічно активних домішок, тютюнокуріння.

Наростання кризових явищ на національному ринку праці відбувається в результаті погіршення макроекономічної ситуації, скорочення обсягів вітчизняного виробництва, обумовлених впливом структурної, кон'юнктурної та інституційної кризи, звуженням можливостей створення нових робочих місць.

Висновки по даних дослідженнях. Отже, основними проблемами погіршення демографічної ситуації в Україні є також зниження показника народжуваності і збільшення показника смертності, скорочення тривалості

життя і загальне старіння населення. Названі тенденції вплинули на кількісно-якісний склад трудового потенціалу, продуктивність суспільної праці. Економічні та соціальні проблеми спричинили безробіття, поширення нелегальної трудової діяльності, зниження національного інтелектуального та освітнього потенціалу, значне розшарування населення за рівнем доходів.

З огляду на наведене вище, ми пропонуємо для покращення демографічних чинників створювати робочі місця для забезпечення розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, використовувати економічні та соціальні важелі для підвищення доходів та рівня життя населення, розвивати соціально-трудові відносини, регулювати вплив населення за межі країни, створювати чітку систему захисту прав громадян України, які працюють за кордоном, протидіяти незаконній міграції, створювати нові робочі місця.

Список використаних джерел

- 1) Стешенко В.С. Деякі демографічні наслідки кризи в Україні / В.С. Стешенко // Демоекономічне дослідження. – К.: Знання, 2008. – 470 с.
- 2) Електронний ресурс / Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
- 3) Кафлевська С.Г. Оцінка демографічних чинників формування трудового потенціалу сільських територій / С.Г.Кафлевська // Економіка АПК. – 2011. - №12. – С 102-107.